

Medeltida bytomt i Mosås 4:10

Fastigheten Mosås 4:10, Mosjö socken, Örebro kommun, Närke

Madeleine Forsberg och Johnny Rönngren

ARKEOLOGGRUPPEN AB RAPPORT 2016:33

ARKEOLOGISK UTREDNING ETAPP 1 OCH 2

Medeltida bytomt i Mosås 4:10

Fastigheten Mosås 4:10, Mosjö socken, Örebro kommun, Närke

Madeleine Forsberg och Johnny Rönngren

Lst dnr 431-6455-2015

ARKEOLOGGRUPPEN I ÖREBRO AB
Drottninggatan 11, 702 10 Örebro
Telefon 019-609 04 10

www.arkeologgruppen.se
arkeologgruppen@arkeologgruppen.se

© 2016 Arkeologgruppen AB

Arkeologgruppen rapport 2016:33

Författare Madeleine Forsberg och Johnny Rönngren

Grafisk form Nina Balknäs@Högtorps Diverse

Omslagsfoto Vy över utredningsområdet inom fastigheten Mosås 4:10.
Foto från öster av Johnny Rönngren.

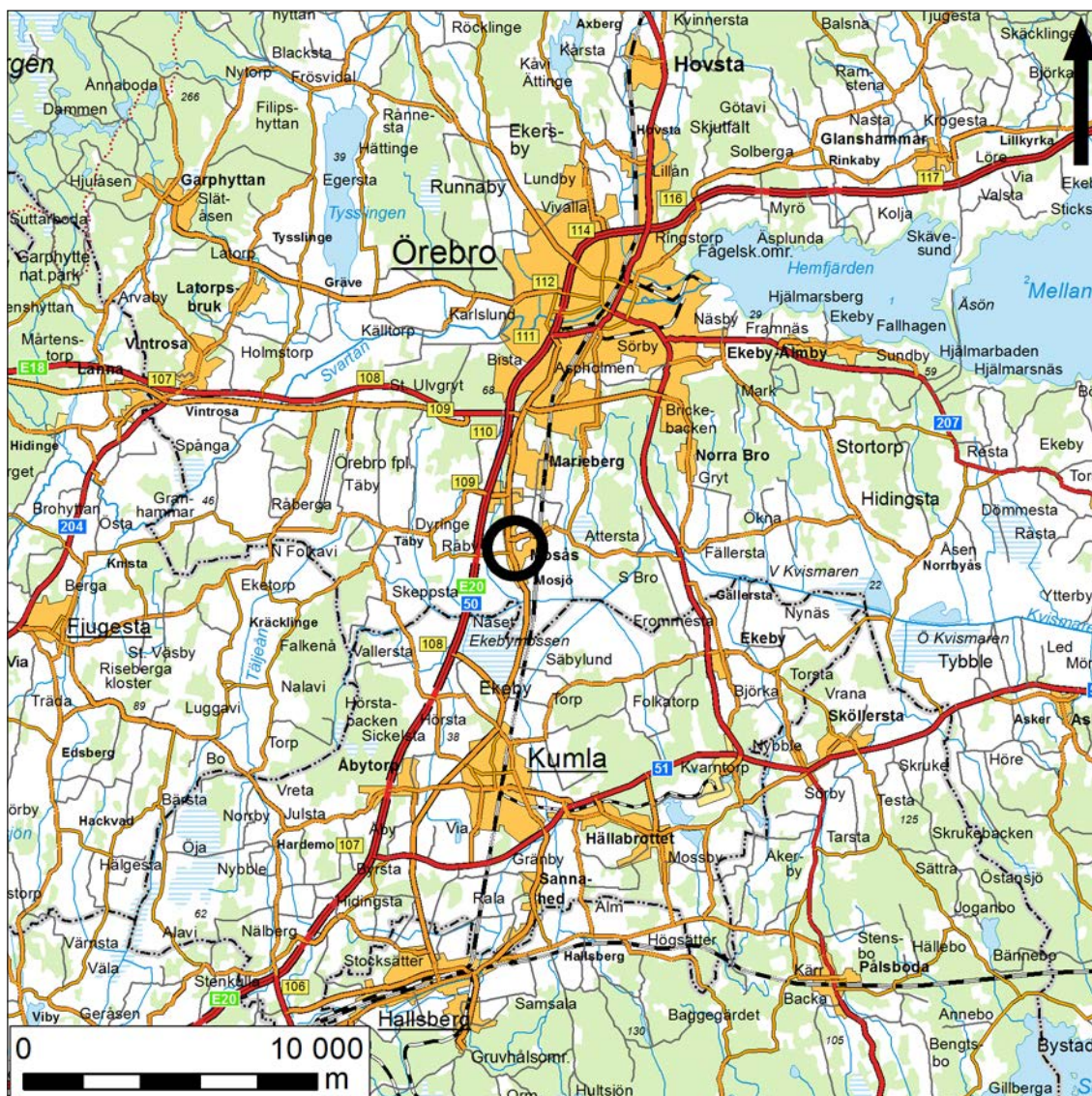
Kartor ur allmänt kartmaterial, © Lantmäteriet Dnr R50223371_160001

Innehållsförteckning

Sammanfattning	5
Inledning	5
Bakgrund och kulturmiljö	5
Syfte och frågeställningar.....	8
Metod och genomförande.....	8
Resultat – etapp 1	9
Resultat – etapp 2.....	11
Tolkning	12
Utvärdering av resultaten i förhållande till undersökningsplanen	12
Referenser	13
Tekniska och administrativa uppgifter.....	14
Bilagor	15

Bilaga 1. Schakttabell

Bilaga 2. Anläggningstabell

Figur 1. Karta över trakten kring Mosås med den aktuella undersökningsplatsen markerad med en svart cirkel. Skala 1:250 000.

Sammanfattning

Inför byggnation av fastigheten Mosås 4:10 utförde Arkeologgruppen i Örebro AB en arkeologisk utredning etapp 1 och 2. I närområdet till fastigheten fanns två registrerade fornlämningar, vilka utgjordes av en medeltida bytomt (Mosjö 46:1) samt en delundersökt boplatz daterad till stenålder (Mosjö 45:1). Inom utredningsområdet grävdes fjorton sökschakt om sammanlagt 306 kvadratmeter. Vid utredningen påträffades bebyggelselämningar inom fastighetens norra del, bestående av en smedja och en huslämning, som båda daterades till första hälften av 1400-talet e. Kr. Lämningarna tolkades som tillhörande den medeltida bytomten och har troligen legat i bytomtens ytterområde.

Inledning

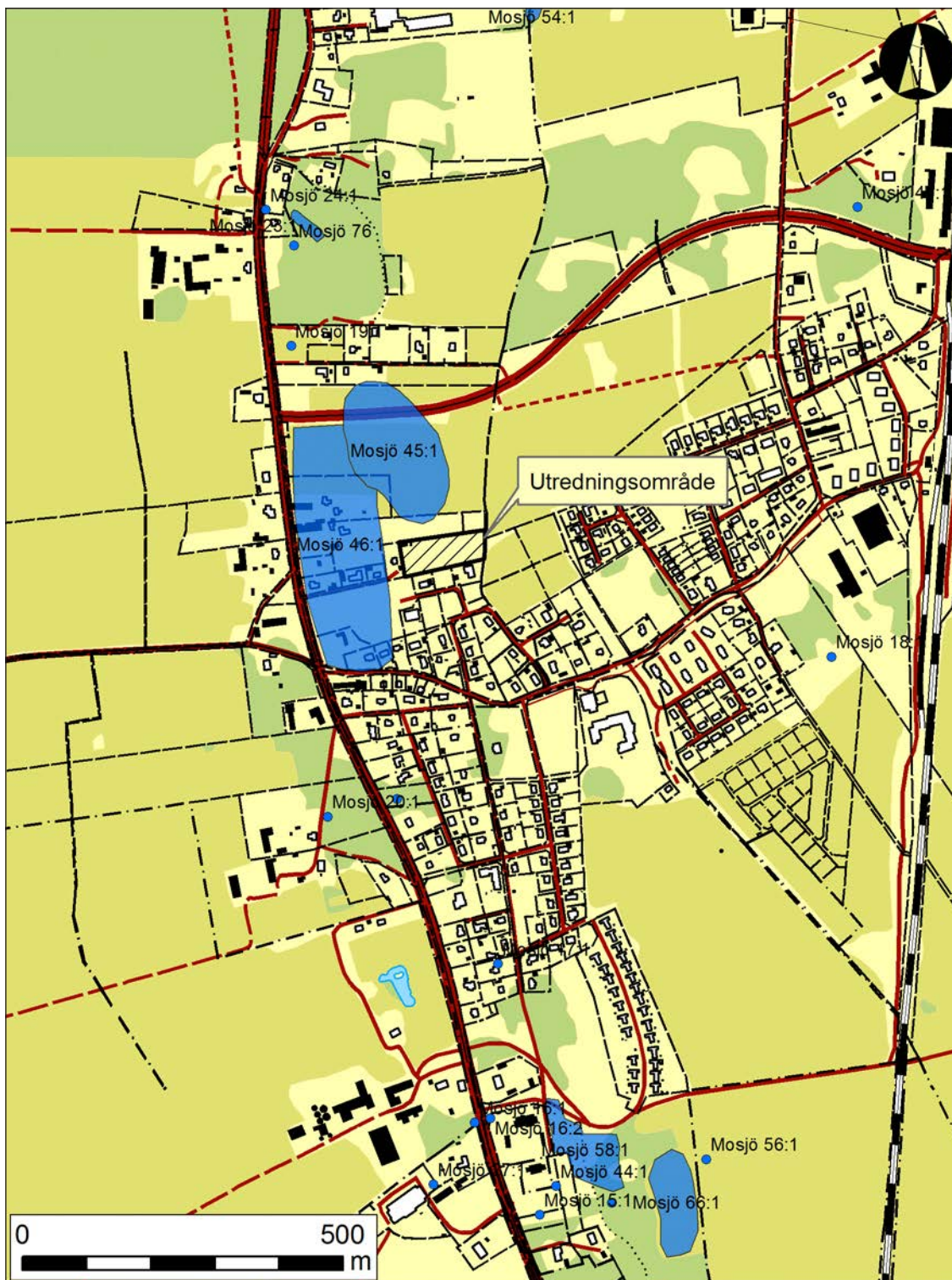
Arkeologgruppen i Örebro AB fick i uppdrag av Länsstyrelsen i Örebro län att utföra en arkeologisk utredning inför bebyggelse av fastigheten Mosås 4:10. Tomten låg intill en delvis undersökt stenåldersboplatz (Mosjö 45:1) samt Mosås gamla bytomt (Mosjö 46:1). Syftet var att klargöra i vilken utsträckning det eventuellt förekom fornlämningar inom utredningsområdet.

Undersökningsytan var cirka 6 500 kvadratmeter stor och utgjordes av igenväxt åkermark. Cirka 5 procent av ytan skulle undersökas.

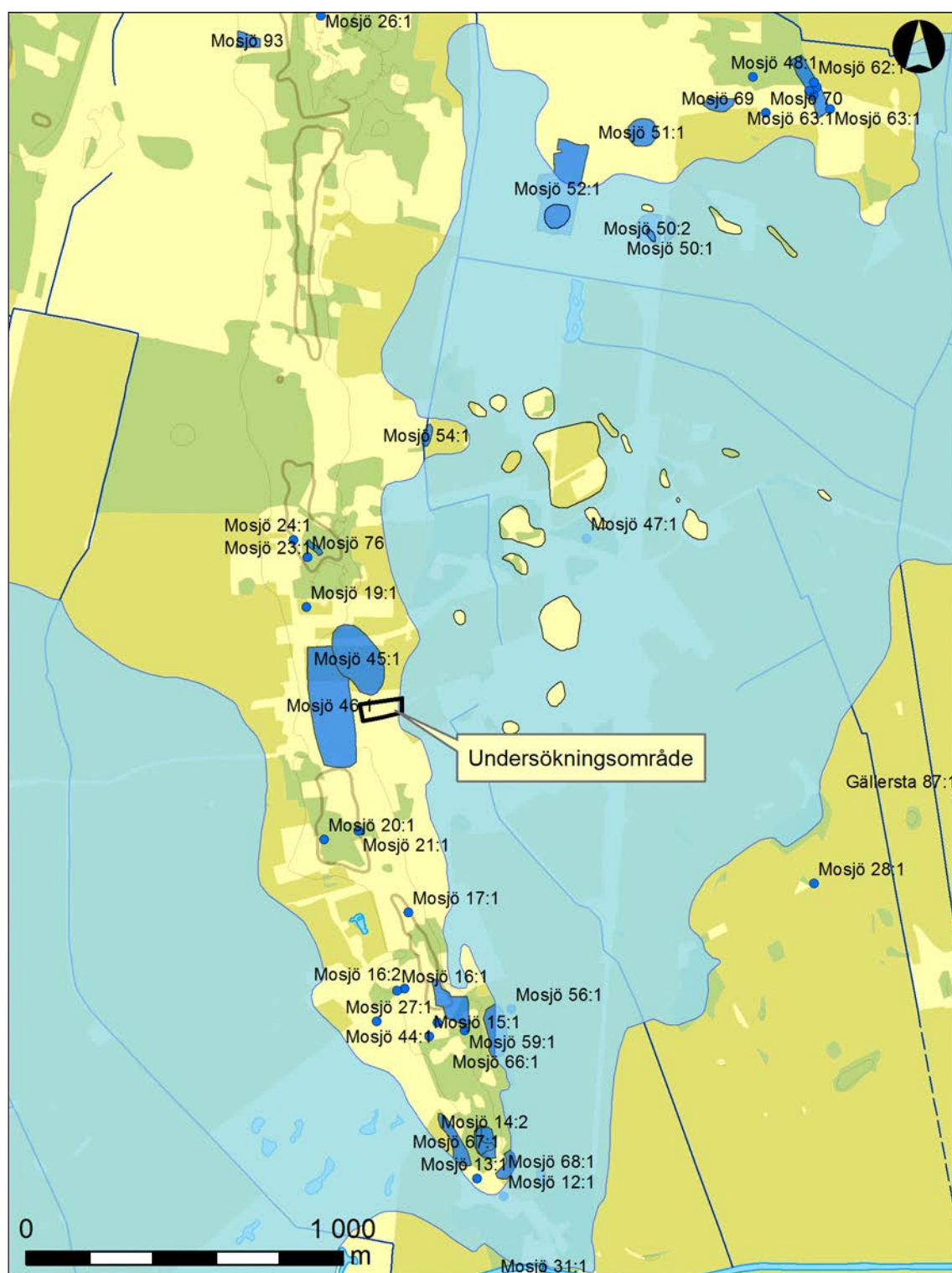
Bakgrund och kulturmiljö

Mosås ligger cirka en mil söder om Örebro, centralt på Närkeslätten. Den rullstensåsen som går genom samhället löper i nord-sydlig riktning från Hallsberg över Kumla och vidare mot Örebro. Höjden på åsen befinner sig mellan 45–50 meter över havet, vilket innebär att området har varit tillgängligt för bebyggelse redan under mesolitisk tid. I direkt närhet finns alltså stenåldersboplatsen Mosjö 45:1, men nämns kan också en plats någon kilometer längre söderut längs åsen, vid det så kallade Krutbruket där ett flertal stenåldersboplatser finns registrerade (Mosjö 67:1, 68:1).

Utredningsområdet ligger på åsens östra sida och låg under vatten fram till omkring 5000–4000 f. Kr. Då utgjordes vattnet av det så kallade Littorinahavet och Mosås låg i den norra delen av en havsvik. Två boplatser i området har undersökts, vilka likt utredningsområdet låg på en höjd av 40 meter över havet. År 1995 delundersöktes Mosjö 45:1 varvid boplatzlämningar bestående av kulturlager, keramik och flinta påträffades, vilka daterades till tidigneolitikum. Liknande dateringar gjordes vid med undersökningarna av boplatzlämningen Mosjö 52:1 år 2000, 2002 och 2004. Undersökningarna vittnade om en lång kontinuitet på platsen där de äldsta lämningarna daterades till 4000 f. Kr. och de yngsta till medeltid (se Annuswer 2001, Knabe 2003, Granér & Johannsen 2003, Andersson & Granér 2005).

Figur 2. Utdrag ur fastighetskartan med utredningsområdets läge markerat med svart ram. Väster om ytan finns en medeltida bytomt (Mosjö 46:1) samt i norr en stenåldersboplatz (Mosjö 45:1) registrerad. Skala 1:10 000.

Figur 3. Utredningsområdet läge i förhållande till strandlinjen kring 4000–3500 f. Kr. då vattennivån låg vid 40–35 meter över havet. I bilden visas vattennivån då den låg 35 meter över havet. Ett flertal boplatser från stenålder (Mosjö 52:1, Mosjö 58:1, Mosjö 66:1, Mosjö 67:1) finns lokaliserade vid denna kurva. Skala 1:20 000.

Förutom boplatslämningen Mosjö 45:1 befinner sig även bytomtslämning Mosjö 46:1 i nära anslutning till utredningsområdet. Enligt historiskt kartmaterial har byn utgjorts av en så kallad radby som låg på den östra sidan av åsens krön. Delar av bytomten har varit föremål för arkeologisk utredning år 2007 och 2015. Vid dessa utredningar berördes de södra delarna av byn och resulterade i anläggningar såsom stolphål, härdar och kulturpåverkade odlingslager vilka tolkades härröra från historisk tid. Inga närmare dateringar med hjälp av fyndmaterial eller ¹⁴C-analys utfördes.

Längs åsen påträffas även ett flertal gravfält och stensättningar. Mosjö kyrka med anor från tidig medeltid är uppförd på åschrönet en kilometer söder om utredningsområdet. I anslutning till krutbruket finns också ett gravfält (Mosjö 14:1–2).

Syfte och frågeställningar

Syftet med den arkeologiska utredningen var att klargöra i vilken utsträckning det förekommer fornlämningar inom utredningsområdet. Utredningen skulle utgöra ett planeringsunderlag inför den fortsatta hanteringen av ärendet. Den arkeologiska utredningen skulle omfatta:

Arkiv- och litteraturstudier samt kartanalyser

Arbetet skulle omfatta genomgång av relevant material i den omfattning som var nödvändig för att kunna uppfylla syftet med utredningen.

Fältinventering

Då det aktuella området var relativt topografiskt homogent och förhållandevis begränsat ytmässigt syftade fältinventeringen till att lokalisera lämpliga ytor för utredningsgrävning.

Utredningsgrävning

för att fastställa karaktären av oklara fornlämningar.

Metod och genomförande

Fältarbetet utfördes som en utredningsgrävning vilket innebar att sökschakt placerades jämnt spridda över ytan. Schakten grävdes skiktvis med grävmaskin ner till lager- och anläggningsnivå. Anläggningar och fyndförande lager grävdes för hand, dokumenterades skriftligt och fotograferades. Alla inmätningar av schakt, lager och anläggningar skedde med RTK-GPS.

Arbetet utfördes den 17 mars år 2016 av Johnny Rönngren och Madeleine Forsberg.

Figur 4. Utredningsområdets läge i förhållande till enskifteskartan från år 1807 visar att ytan befinner sig i hagmark öster om bytomten. Skala 1:5 000.

Resultat – etapp 1

Ytan som omfattades av utredningen har inte varit bebyggd under modern tid utan har utgjort åkermark samt vildvuxen tomtmark. Kartstudier över området visade att ytan under 1700- och 1800-tal hade ingått i byns inägomark och nyttjats som hagmark (se STK: 1764, LMS: 1807). Bebyggelsen under denna tid låg invid åsens krön. Enligt kartmaterialet har Mosås utgjorts av en radby indelad i upp till nio tomter. Troligen var inte alla tomter bebodda, vilket även den arkeologiska utredningen vid fastigheten Mosås 14:1, 14:2 visade (Karlenby & Naumanen 2015). Strax söder om byn låg en militär mönstringsplats.

508600

508500

508400

Mosjö 45:1

Mosjö 46:1

Smedjelämning

Huslämning

Kolfnyk och bränd
lera i A288

Rester efter bottenskållor
samt bränd lera i A258

0 2 m

0 2 m

50 m

Figur 5. Schaktplan med schakt och påträffade anläggningar. Lämningarna påträffades i ytans norra del. Både smedjan och huslämningen daterades till första hälften av 1400-talet. Skala 1:1 000.

Resultat – etapp 2

Utredningsområdets totala yta var cirka 6 500 kvadratmeter stort. Fjorton sökschakt placerades jämnt spridda över ytan i öst-västlig riktning och var omkring 15x1,5 meter stora. Schaktens sammanlagda yta var 306 kvadratmeter vilket motsvarade 4,7 procent av utredningsområdets yta. Fyllningen bestod av fin matjord över sandig ljus morän. Endast i den västligaste delen var moränen mer grovkornig och orange till färgen. De fynd som påträffades bestod av en kritpipa och enstaka skärvor rödgods och en bit flintgods, vilka daterades till sen historisk tid. Samtliga fynd låg i matjorden.

De schakt som innehöll något av arkeologiskt intresse låg i den norra delen av ytan. I schakt 244 som låg i den nordöstra delen av ytan hittades lager A258 som innehöll en riklig mängd kol, bränd lera samt bottenskållor från järnsmide. Dessa är en slaggprodukt som bildas i botten av ässjan. Skållan antar således en rundad bottenform efter ässjans grop. Lagret var 0,12 meter tjockt och låg på ett djup av 0,5 meter. Det kunde begränsas i den södra delen men fortsatte in i den norra schaktkanten. Kol från lagret ¹⁴C-daterades till 1400–1440 e. Kr. Söder om lagret låg ett stolphål som var 0,35x0,35 meter i diameter och 0,2 meter djupt.

I schakt 271 som låg i mitten av den norra ytan hittades en grop (A275) fylld med matjord och moränsand. I botten av gropan fanns en 0,01–0,02 meter tunn kollins. Gropan kunde begränsas i den södra delen men fortsatte in i den norra schaktkanten. Dess funktion eller orsaken till dess tillkomst kunde inte bestämmas.

I schakt 282, som låg i ytans nordvästra del, hittades två stycken stolphål (A286 och A287) vid 0,4 meters djup. Stolphålen låg bredvid varandra i öst-västlig riktning med 0,7 meters mellanrum. Stolphålen var 0,27x0,27 meter stora och 0,1–0,15 meter djupa.

Schakt 282 förlängdes söderut från mitten av det ursprungliga schaktet. I förlängningen hittades en ränna (A288), ett stolphål (A305) samt en nedgrävning (A292) runt stolphålet. Samtliga låg på ett djup av 0,35 meter. Rännan (A288) gick tvärs över schaktet (S282) i öst-västlig riktning och var 0,10 meter djupt. Den innehöll bränd lera och inslag av kol. Det gick inte att bedöma huruvida den hörde samman med stolphålen intill.

Kol från stolphål A305 ¹⁴C-daterades till 1410–1450 e. Kr. Nedgrävningen till stolphålet var 0,9x0,6 meter stort och 0,15 meter djupt. Stolphålet var 0,3x0,3 meter stort och 0,13 meter djupt.

Tolkning

Resultatet efter utredningsgrävningen visade att lämningar fanns inom tomtens norra del. De har utgjorts av en byggnad i väster samt en smedja i tomtens östra del. Dateringen till tidigt 1400-tal e.Kr. innebär att lämningarna varit i bruk samtidigt och kan kopplas till bytomten Mosjö 46:1 även om lämningarna befann sig utanför fornlämningsområdet. Det befintliga området för bytomten är baserat på byns storlek enligt storskiftekartan från år 1764. Då nyttjades det aktuella utredningsområdet som hagmark. Emellertid visar resultatet från utredningsgrävningen att marken disponerats annorlunda under senmedeltid.

Möjligen har enklare fäbodan, ladugårdar och smedjor varit lokaliserade till bytomtens ytterområden. Särskilt smedjor, som utgör en brandfara, placerades gärna en bit bort från huvudbebyggelsen.

Utvärdering av resultaten i förhållande till undersökningsplanen

Utredningens syfte var att klargöra i vilken utsträckning det förekommer fornlämningar inom exploateringsområdet. Utredningen resulterade i bebyggelselämningar som kan kopplas till den medeltida bytomten (Mosjö 46:1), vilka påträffades i utredningsområdets norra del.

Arkeologgruppen anser att utredningen därmed motsvarar undersökningsplanen och att resultatet kan användas som underlag för fortsatt planering av ärendet.

Referenser

Tryckta källor

- Andersson, J. & Graner, G. 2006. *Bönderna vid Bäcklunda - från stenålder till historisk tid. Del 3*. RAÄ UV Bergslagen daff 2005:1.
- Annuswer, Bo. 2001. *Transportstaden*. Kompletterande förundersökning av fornlämning 52, Bäcklunda, Törsjö 1:47, Mosjö socken, Närke, RAÄ UV Bergslagen rapport 2001:22.
- Graner, G. & Johannessen, A-C. 2003. *Bönderna vid Bäcklunda - från stenålder till historisk tid. Del 2*. RAÄ UV Bergslagen daff 2003:2.
- Karlenby, L. & Naumanen, A. 2015. *Mosås Gamla bytomt*. Arkeologisk utredning etapp 1 och 2 av fornlämning Mosjö 46:1 inom fastigheterna Mosås 14:1 och 14:2, Örebro kommun, Närke. Arkeologgruppen rapport 2015:39.
- Knabe, E. 2003. *Bönderna vid Bäcklunda - från stenålder till historisk tid, Del 1*. RAÄ UV Bergslagen daff 2003:1.

Kartor och arkivmaterial

HISTORISKA LANTMÄTERIAKTER

- Mosås by 1764. Sverige Topografiska kartor, Närke, detaljkartor, SE/KrA/0400/06B/004 a (1764), bildid: K0001924_00001
- Enskifte 1807. Akt S51-11:4. Mosås nr 1-8. Lantmäteristyrelsens arkiv

Tekniska och administrativa uppgifter

Landskap	Närke
Län	Örebro
Kommun	Örebro
Socken	Mosjö
Fastighet	Mosås 4:10
Fornlämningsnummer	Mosjö 45:1, Mosjö 46:1

Projektledning	Johnny Rönngren
Personal	Johnny Rönngren Madeleine Forsberg

Undersökningstid	2016-03-17 till 2016-03-17
Exploateringsyta	6 500 m ²
Undersökt yta	306 m ² , 204 löpmeter
Koordinator	X 508454 Y 6562071
Koordinatsystem	SWEREF 99 TM
Höjdsystem	RH 2000

Länsstyrelsens diarienummer

431-6455-2015

Arkeologgruppens projektnummer

2016_01

Arkiv

Arkivmaterial förvaras tillsvidare hos Arkeologgruppen AB.

Digitalt arkiv

Digitala data förvaras tillsvidare hos Arkeologgruppen AB.

Fynd

Inga fynd omhändertogs.

Bilagor

Bilaga 1. Schakttabell

Schakt	Storlek/m	Beskrivning
200	11x1,5	Schaktet gick i Ö-V riktning. Det var 0,8 m djupt i dess Ö del och 0,5 m djupt i dess V del. I schaktets Ö del korsades det av ett dike i N-S riktning. Diket var 0,2 m tjockt och 0,45 m brett. Det låg på ett djup av 0,6 m till 0,8 m. Fyllningen bestod av fin matjord följt av sandig ljus morän.
204	15x1,5	Schaktet gick i Ö-V riktning. Det var 0,5 m djupt i dess Ö del och 0,45 m djupt i dess V del. I schaktet syntes plogspår som gick i Ö-V riktning. Fyllningen bestod av fin matjord följt av sandig ljus morän.
208	14x1,5	Schaktet gick i Ö-V riktning. Det var 0,45 m djupt i dess Ö del och 0,35 m djupt i dess V del. Fyllningen bestod av fin matjord följt av sandig ljus morän.
212	13x1,5	Schaktet gick i Ö-V riktning. Schaktet var 0,35 m djupt. Fyllningen bestod av fin matjord följt av sandig ljus morän. Fynd av keramik i matjorden.
216	9x1,5	Schaktet gick i Ö-V riktning. Schaktet var 0,25 m djupt. Fyllningen bestod av fin matjord följt av grusig och sandig orange morän. Fynd av keramik och kritpipa i matjorden.
220	16x1,5	Schaktet gick i Ö-V riktning. Det var 0,5 m djupt i dess Ö del och 0,45 m djupt i dess V del. Det hittades 2 stycken störhål, A224 och A225. Fyllningen bestod av fin matjord följt av grusig och sandig orange morän.
226	14x1,5	Schaktet gick i Ö-V riktning. Schaktet var 0,35 m djupt. Fyllningen bestod av fin matjord följt av sandig ljus morän.
230	14x1,5	Schaktet gick i Ö-V riktning. Det var 0,5 m djupt i dess Ö del och 0,37 m djupt i dess V del. Det gick ett 0,6 meter brett dike genom den Ö delen av schaktet i NV-SÖ riktning på ett djup av 0,55-0,7 m. Fyllningen bestod av fin matjord följt av sandig ljus morän. Fynd av rödgods i matjorden.
234	17x1,5	Schaktet gick i Ö-V riktning. Schaktet var 0,45 m djupt. Det gick ett 0,6 meter brett dike genom den V delen av schaktet i NV-SÖ riktning på ett djup av 0,3-0,45 m. I mitten av schaktet hittades grop A238. Fyllningen bestod av fin matjord följt av sandig ljus morän.
240	13x1,5	Schaktet gick i Ö-V riktning. Det var 0,27 m djupt i dess Ö del och 0,3 m djupt i dess V del. Fyllningen bestod av fin matjord följt av sandig ljus morän.
244	14x1,5	Schaktet gick i Ö-V riktning. Det var 0,6 m djupt i dess Ö del och 0,27 m djupt i dess V del. Schaktet innehöll lager A258 och grop A248. Fyllningen bestod av nästan svart fin matjord följt av sandig ljus morän.
267	13x1,5	Schaktet gick i Ö-V riktning. Det var 0,45 m djupt i dess Ö del och 0,43 m djupt i dess V del. Fyllningen bestod av fin matjord följt av sandig ljus morän.
271	16x1,5	Schaktet gick i Ö-V riktning. Det var 0,37 m djupt i dess Ö del och 0,35 m djupt i dess V del. I schaktets V del låg en grop med en kollins i botten A275. Fyllningen bestod av fin matjord följt av sandig ljus morän.
282	17x1,5 8x1,8	En del av schaktet gick i Ö-V riktning. Det var 0,43 m djupt i dess Ö del och 0,42 m djupt i dess V del. I Schaktet hittades 2 stolphål, A286 och A 287. Schaktet förlängdes söderut från mitten av det ursprungliga schaktet. I förlängningen var det 0,5 m djupt i dess N del och 0,32 m djupt i dess S del. I förlängningen hittades ett dike, A288 och ett stolphål, A305 samt nedgravningen till stolphålet, A292. Fyllningen bestod av fin matjord följt av sandig ljus morän. Fynd av rödgods i matjorden.

Bilaga 2. Anläggningstabell

Anl	Typ	Storlek/m	Tjocklek/m	Beskrivning
224	Störhål	0,15x0,15	0,1	Störhål i schaktets (220) Ö del.
225	Störhål	0,15x0,15	0,1	Störhål i schaktets (220) Ö del.
238	Grop	0,3x0,25	0,15	Oval grop i mitten av schakt 234.
248	Grop	0,35x0,35	0,2	Rund grop i schakt 244. Gropen låg S om lager A258.
258	Lager	3,3x0,8	0,12	Lagret började på 0,5 m djup och innehöll slagg, bränd lera och kol. Lagret kunde begränsas i dess S del men fortsatte in i schaktkanten mot N.
275	Grop	4,4x0,7	0,2	En grop med en 0,01 m tunn kollins i botten som ligger direkt på moränen. Gropen kunde begränsas i dess S del men fortsatte in i schaktkanten mot N.
286	Stolphål	0,27x0,27	0,11	Stolphål på 0,42 meters djup i schakt 282. Stolphålet låg 0,7 m från stolphål A287 i Ö-V riktning.
287	Stolphål	0,27x0,27	0,11	Stolphål på 0,42 meters djup i schakt 282. Stolphålet låg 0,7 m från stolphål A286 i Ö-V riktning.
288	Dike/ränna	1,5x1	0,1	Dike som korsade schaktet i Ö-V riktning. Låg på 0,35 m djup.
292	Nedgrävning	0,9x0,6	0,2	Nedgrävning till stolphål A305.
305	Stolphål	0,3x0,3	0,15	Runt stolphål i nedgrävning A292.

